

HOOFDSTUK 1

OVER GENERATIES

Een interdisciplinair perspectief op intergenerationele patronen van deviant gedrag

Veroni Eichelsheim

Op 15 september 2023 hield ik mijn oratie in het academiegebouw van Groningen, waarmee ik de bijzondere leerstoel Intergenerationele continuïteit van deviant gedrag officieel aanvaard heb. In lijn met het belang dat ik hecht aan (interdisciplinaire) samenwerking in de wetenschap en tevens in lijn met de boodschap die ik wilde afgeven in mijn oratie, organiseerde ik voorafgaand aan de oratie een symposium voor wetenschappers én mensen uit de praktijk en het ‘beleid’. Ik nodigde collega’s, afkomstig uit verschillende disciplines, uit om hun ideeën en werk rondom het thema *intergenerationele patronen van deviant gedrag* te delen met een breed publiek. De ideeën, ervaringen, en het werk van deze collega’s zijn nu ook gebundeld in dit boekje. Ze zijn geschreven op basis van wetenschappelijk onderzoek en theorie, maar toegankelijk voor een zo breed mogelijk publiek. Juist voor de mensen die in hun dagelijks werk te maken krijgen met individuen of families die vastzitten in langdurige patronen van criminaliteit, (huiselijk) geweld, armoede en andere problematiek, is de kennis gebundeld in dit boek mogelijk behulpzaam én een startpunt voor samenwerking tussen wetenschap, beleid en praktijk. De tekst

van mijn oratie¹ heb ik wat aangepast om hem geschikt te maken als inleidend hoofdstuk voor deze bundel.

Gelijkenis in normaal en deviant gedrag

Kinderen lijken op hun ouders, geruststellend soms, in uiterlijk. Iedereen kent de voorbeelden van pasgeboren baby's die op hun vader lijken, waarvan vanuit een evolutionair perspectief wordt gezegd dat dat is om de vader gerust te stellen dat hij inderdaad de biologische vader is. Kinderen lijken echter niet alleen in uiterlijk op hun ouders, ook in gedrag vertonen zij overeenkomsten met elkaar. Dat geldt bijvoorbeeld voor sociaal functioneren, voor zowel positieve als negatieve opvoedvaardigheden (Serbin & Karp, 2003), en zo zijn er nog meer voorbeelden te noemen van gelijkenis. Wanneer kinderen in prosociale zin op hun ouders lijken, wanneer welvaart wordt overgedragen, wanneer kinderen zich ongestoord ontwikkelen, kortom, wanneer zij voldoen aan de op dat moment geldende sociale en maatschappelijke normen, zal daar vrijwel niemand van opkijken. Wanneer kinderen echter in antisociale zin op hun ouders lijken en antisociaal gedrag wordt overgedragen, wordt dat wel als (maatschappelijk) probleem gezien.

Deze zogenaamde *intergeneratonele patronen van deviant gedrag* staan centraal in dit hoofdstuk én in deze bundel als geheel. In dit hoofdstuk behandel ik eerst enkele theoretische perspectieven en deel later ook wat van het onderzoek dat mijn collega's en ik rondom dit thema hebben uitgevoerd. Daarnaast zal ik ingaan op hoe 'we' meer en beter interdisciplinair zouden kunnen samenwerken rondom dit thema.

1 Eerder verscheen bij RUG University Press de integrale oratie: <https://research.rug.nl/nl/publications/over-generaties-intergeneratonele-patronen-van-deviant-gedrag>

Wat is intergenerationele continuïteit van deviant gedrag?

Met intergenerationele continuïteit wordt over het algemeen verwezen naar *de mate waarin ouderlijk gedrag de kans beïnvloedt dat het kind soortgelijk gedrag zal vertonen* (naar: Farrington, 2003). Waar soms wordt gesproken over transmissie of overdracht, kies ik bewust voor gebruik van de overkoepelende term ‘continuïteit’ omdat deze recht doet aan de verschillende verklaringen voor het clusteren van deviant gedrag in bepaalde families. Daarover later meer. Met deviant gedrag verwijs ik naar *gedrag dat afwijkt van gangbare sociale of maatschappelijke normen*. Ik ben me ervan bewust dat het labelen van deviant gedrag normatief is, wat enig risico met zich meebrengt omdat het vatbaar is voor vooroordelen en *othering*, het uitsluiten van alles wat anders is of lijkt. Daarom is het van belang die zogenaamde ‘gangbare sociale of maatschappelijke normen’ steeds weer opnieuw te bevragen. Het gedrag waar ik me in mijn werk met name op richt, is overlastgevend, problematisch, antisociaal, agressief, gewelddadig of crimineel gedrag en ik besteed dan ook specifieke aandacht aan families waarin intergenerationele continuïteit van deviant gedrag plaatsvindt, of dreigt plaats te vinden.

Soms kunnen deze intergenerationele patronen van deviant gedrag aanleiding vormen voor *interventies* in gezinnen. Het is natuurlijk belangrijk om te onderzoeken hoe intergenerationele patronen van deviant gedrag verklaard kunnen worden, maar ik vind het minstens van even groot belang ook de verschillende manieren om dergelijke patronen zo effectief mogelijk te doorbreken, onderwerp te maken van onderzoek.

Belangrijke mechanismen onderliggend aan intergenerationele continuïteit

Dat deviant gedrag van ouders het risico doet toenemen dat kinderen soortgelijk gedrag zullen vertonen, is meermaals onderzocht en ook aangetoond door collega's. Ook door de collega's in deze bundel

wordt hierop uitgebreid gereflecteerd. In een publicatie van Besemer en collega's uit 2017 (Besemer et al., 2017) werden alle beschikbare studies naar de intergenerationele continuïteit van criminaliteit samengenomen en werd aangetoond dat kinderen van criminele ouders ongeveer een twee keer zo groot risico lopen op een criminele carrière. In sommige studies wordt gevonden dat dit nog hoger ligt voor kinderen waarvan *beide* ouders crimineel gedrag vertonen (Eichelsheim & Van De Weijer, 2018), en het risico lijkt ook hoger voor *gewelddadige* vormen van criminaliteit (Van De Weijer et al., 2014). Ook bij andere vormen van deviant gedrag observeren we continuïteit over generaties: een aantal recente meta-analyses ondersteunt het idee achter wat bekend staat als de *cycle of violence theory* (Widom, 1989). Ouders die als kind zelf huiselijk geweld of kindermishandeling hebben meegemaakt, hebben meer risico om in hun volwassen leven daarmee te maken te krijgen: als pleger of slachtoffer, of allebei (Assink et al., 2018; Ehrensaft & Langanichsen-Rohling, 2022; Schofield et al., 2013).

In gezinnen waar problemen zijn met opvoeden, de kwaliteit van gezinsrelaties te wensen overlaat, waar kinderen en jongeren blootgesteld worden aan geweld, of uiteindelijk ook gedragsproblemen ontwikkelen, raakt soms jeugdhulpverlening of jeugbescherming betrokken. Het interveniëren door dergelijke instanties zélf lijkt zich te concentreren in bepaalde families. Onderzoek uit Scandinavië laat zien dat kinderen van uit huis geplaatste ouders meer risico lopen ooit een uithuisplaatsing mee te maken, mogelijk mede doordat zij eerder in beeld komen bij instanties (Straatmann et al., 2021; Wall-Wieler et al., 2018).

Bovenstaande voorbeelden richten zich met name op *homotypische* continuïteit: hetzelfde deviante gedrag wordt geobserveerd bij ouders en kinderen. Maar intergenerationele continuïteit is complexer dan dat. Blootstelling aan criminele activiteiten door, of geweld tussen, ouders kan ook *andere nadelige gevolgen* hebben voor kinderen, dat wil zeggen anders dan een verhoogd risico op voortzetting van gewelddadig gedrag. Denk aan problemen in sociaal functioneren,

fysieke of mentale gezondheid. We spreken dan over *heterotypische* continuïteit.

Daarnaast is het nog steeds in verreweg de meeste gevallen zo dat kinderen ondanks blootstelling aan risico zelf geen deviant gedrag ontwikkelen of dat dit slechts van tijdelijke aard is. We spreken dan over *discontinuïteit of veerkracht*. Niet alleen zijn er verschillen in uitkomsten na blootstelling aan risico *tussen* gezinnen, ook *binnen* gezinnen heeft deviant gedrag van de ouders een verschillende uitwerking op ieder van de kinderen afzonderlijk.

Uit de literatuur komt een aantal belangrijke mechanismen van intergenerationele continuïteit of discontinuïteit naar voren die deels ook in de hoofdstukken in deze bundel naar voren komen. Samenvattend laten deze zich het best onderverdelen in biologische of genetische, sociale en socio-economische mechanismen. Deze mechanismen sluiten elkaar niet uit, maar kunnen in interactie met zowel individuele als ook maatschappelijke ontwikkelingen handvatten bieden in het verklaren van intergenerationele patronen van deviant gedrag.

Biologische en genetische mechanismen. Hoewel niet één specifiek gen kan worden aangewezen, spelen biologische en genetische mechanismen wel degelijk een rol in het verklaren van clustering van deviant gedrag in families. De bijdragen van Steve van de Weijer (hoofdstuk 3) en Tina Kretschmer (hoofdstuk 4) gaan dieper in op de mogelijkheden genetische effecten te scheiden van sociaal-culturele en laten zien dat met geavanceerde methoden steeds meer kennis is verzameld over de genetische invloed van ouders op kinderen, ook wanneer het gaat om deviant gedrag.

Sociale of culturele mechanismen. Over het algemeen wordt aangenomen dat ook *sociaal leren* een rol speelt in intergenerationele patronen van deviant gedrag: kinderen leren door het gedrag van ouders en broers en zussen te observeren. De kwaliteit van de opvoeding, maar ook van de familiale relaties in de kindertijd en adolescentie, zijn voor een groot deel voorspellend voor de kwaliteit van de relaties